

Відгук

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Болдіжар Сандри Олександрівни

«Адміністративно-правове забезпечення прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07. – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Дисертаційне дослідження Болдіжар Сандри Олександрівни присвячене актуальній проблемі адміністративного права – адміністративно-правовому забезпеченню прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. Оскільки наразі питання становлення прав людини четвертого покоління є дискусійним і зумовленим стрімким розвитком таких наук як медицина, генетика, інформаційні технології, то необхідно приділити увагу розробці наукового інструментарію, чітких правових категорій та понятійного апарату, які б значно поглибили розуміння даної проблематики.

Важливо, авторка не зупиняється на дослідженні самого поняття прав четвертого покоління, його понятійного-категоріального апарату, принципів та ознак. У роботі приділено багато уваги дослідженню саме адміністративно-правового механізму забезпечення реалізації прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. Це є надзвичайно важливим кроком, оскільки права четвертого покоління на сьогоднішній день перебувають на етапі визнання і становлення. І ті права, які вже набули законодавчого закріплення в Україні залишаються, здебільшого, декларативними через відсутність чіткого правового механізму їх забезпечення і захисту.

Сфера охорони здоров'я є тією галуззю, яку насамперед стосується питання прав четвертого покоління. Тому розгляд даної тематики саме в цьому руслі є досить мудрим рішенням дисертантки.

Мета дисертаційного дослідження полягає в розробці належного механізму адміністративно-правового забезпечення прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я, а також формулюванні напрямків та нормативних положень щодо удосконалення законодавства в цій сфері.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційному дослідженні вирішено наступні завдання:

- з'ясовано поняття та зміст прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я;
- досліджено процес еволюції прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я;
- визначено співвідношення понять «права четвертого покоління» та «право людини на медичну допомогу»;
- проведено класифікацію прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я;
- досліджено механізм адміністративно-правового регулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я;
- проаналізовано правовідносини у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління;
- виокремлено нормативно-правові складові механізму адміністративно-правового регулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я;
- визначено гарантії адміністративно-правового механізму забезпечення прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я;
- з'ясувано особливості правового забезпечення прав людини четвертого покоління у сферах трансплантації анатомічних матеріалів, штучного запліднення, клонування та евтаназії;

- охарактеризовано організаційно-правові кроки щодо покращення адміністративно-правового забезпечення прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я;

- обґрунтовано пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері охорони здоров'я.

Методологічними засадами дисертаційного дослідження є загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання. Серед загальнонаукових методів, що використовувалися у ході дослідження, основним є діалектичний метод наукового пізнання. Формально-логічний метод застосовано для формулювання визначень понять «права четвертого покоління у сфері охорони здоров'я», ««медичний вимір» прав людини четвертого покоління», «евтаназія», «трансплантація органів», «клонування» та інших (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4). Логіко-семантичний метод використано для дослідження сучасного стану наукової розробки проблематики прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я (підрозділи 1.1., 1.3.); історично-правовий метод використано при дослідженні становлення та розвитку прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я (підрозділ 1.2.); метод системно-структурного аналізу дозволив здійснити класифікацію прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я (підрозділ 1.3.); формально-юридичний метод дозволив проаналізувати елементи механізму адміністративно-правового регулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я (підрозділи 2.2., 2.3., 2.4.); порівняльно-правовий метод сприяв узагальненню досвіду зарубіжних держав у сферах трансплантації анатомічних матеріалів, штучного запліднення, клонування та евтаназії (підрозділи 3.1., 3.2., 3.3., 3.4., 4.1.); метод правового прогнозування використано при аналізі розвитку шляхів удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я (підрозділи 4.1., 4.2.).

При розробленні пропозицій щодо удосконалення законодавства використовувалися й методи аналізу й синтезу. Зазначені методи застосовувались автором у взаємозв'язку задля забезпечення всебічності дослідження.

Науково-теоретичною основою даного дисертаційного дослідження є базові праці науковців, представників наук загальної теорії держави та права, теорії управління, конституційного, адміністративного права та процесу (судочинства) та інших галузей права, що сформульовані у працях вітчизняних й зарубіжних фахівців, а також довідково-енциклопедична юридична література.

Отже, ознайомлення зі змістом дисертації дає підстави зробити висновок, що мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження визначені вірно, що дозволило логічно і послідовно викласти результати дисертаційного дослідження, сформулювати науково важливі, актуальні та аргументовані висновки. Досягнутий позитивний результат також обумовлений вдалим вибором методології дослідження.

У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд наукових положень і висновків запропонованих особисто дисертантом. До найбільш значущих з них, як на наш погляд, належать:

автором вперше:

– обґрунтовано основні етапи еволюції четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я в Україні, й, зокрема, виокремлено 1) етап становлення системи прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я в Україні — від 24 серпня 1991 року до 28 червня 1996 року; 2) етап конституційного визнання та подальшого закріплення прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я в Україні — від 28 червня 1996 року до 22 лютого 2014 року; 3) новітній етап еволюції прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я в Україні, пов'язаний з процесом євроінтеграції України, розпочався з 2014 року і триває до наших днів;

– обґрунтовано, що гарантіями адміністративно-правового механізму забезпечення прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я є

сукупність адміністративно-правових засобів та способів, які забезпечуються безпосередньо державою, та спрямовуються на забезпечення, дотримання і захист прав людини;

– визначено, що процесуальні гарантії адміністративно-правового механізму забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я становлять собою комплексну систему, яка спрямована на дотримання прав людини четвертого покоління, гарантуючи, по-перше, що під час реалізації відповідного права буде дотримано мінімально необхідний зміст цього права через встановлені вимоги до адміністративних процедур, а, по-друге, що у разі порушення відповідного права буде наявний необхідний процесуальний інструментарій для його захисту;

– визначено, що адміністративними процедурами у сфері прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я є реєстраційні, дозвільні, ліцензійні, контрольні-наглядові, екзаменаційні, експертні, акредитаційні, приватизаційні, процедури із розгляду скарг;

– дано визначення поняття механізму адміністративно-правового регулювання прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я, що є складною системою адміністративно-правових засобів, які впорядковані у конкретній послідовності з метою забезпечення адміністративно-правового впливу на відносини у сфері забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я та на їх безпосередніх учасників;

– зроблено висновок про необхідність перегляду тарифів на медичні послуги з органної трансплантації та включення органної трансплантації до програми медичних гарантій повністю або частково;

– сформульовано пропозиції щодо врегулювання Кабінетом Міністрів України питання направлення громадян України для проведення трансплантації за кордон, де окрім іншого, знайдуть своє відображення положення про моніторинг за станом здоров'я громадян України, що були направлені за кордон для проведення трансплантації;

– запропоновано запровадити інститут уповноваженого у справах захисту прав людини четвертого покоління та визначити його повноваження,

що дасть новий імпульс у питанні захисту прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я, дозволить запобігати порушенням вказаних прав та сприятиме приведенню законодавства України про права четвертого покоління у системі охорони здоров'я у відповідність з конституційними положеннями та міжнародними стандартами;

– обґрунтовано необхідність прийняття нового закону щодо врегулювання репродуктивного та терапевтичного клонування із чітким унормуванням термінологічного апарату, визначенням видів діяльності, пов'язаних із клонуванням людини, які підлягають повній забороні, а також встановленням тієї діяльності, провадження якої у можна провадити у випадку отримання ліцензії;

– доведено необхідність закону про суїцид, асистований лікарем, що чітко врегулює відповідні процедури, інституційні аспекти, права та обов'язки лікарів та пацієнтів, и та дозволить невиліковним хворим, які нестерпно та протягом довгого часу страждають як духовно, так і фізично, померти з гідністю, наявність яких необхідне для того, щоб важкохворий пацієнт отримав право на здійснення суїциду, асистованого лікарем;

здобувачем удосконалено:

– підходи щодо класифікації прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я, зокрема, виділено класифікаційні схеми за суб'єктивним складом права четвертого покоління у сфері охорони здоров'я (із виокремленням індивідуальних прав, колективних прав та тих, що можуть бути реалізовані як в індивідуальній, так і в колективній формах); за зовнішнім проявом поведінки суб'єктів права четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я (із виділенням активної та пасивної форм реалізації); за критерієм наявності/відсутності участі органів публічної влади у процесі їх реалізації; за критерієм змісту прав.

– розуміння правовідносин у сфері забезпечення «медичного виміру» прав людини четвертого покоління крізь призму їх загальних та особливих ознак, зокрема, розкрито загальні ознаки, притаманні усім правовідносинам та виокремлено особливі, до яких віднесено: їх детермінація розвитком сучасних

медичних технологій; пов'язаність із розвитком біоетики, яка визначає моральність поведінки людини, співвідносячи її з ціннісними орієнтирами суспільства; можливість їх виникнення як до народження особи, так і під час її життя та після смерті;

– підходи щодо врегулювання на законодавчому рівні порядку застосування сурогатного материнства, у тому числі завдяки визначенню: 1) поняття та допустимих методів сурогатного материнства, 2) підстав для їх застосування, 3) вікових та медичних вимог до сурогатних матерів, 4) прав та обов'язків учасників правовідносин у сфері сурогатного материнства (генетичних батьків, сурогатної матері, її чоловіка, медичного закладу), 5) переліку істотних умов договору про сурогатне материнство, а також порядку його укладення, зміни та розірвання, наслідків форс-мажорних обставин (народження хворої дитини, смерті сурогатної матері чи генетичних батьків, відмови генетичних батьків від дитини, народженою сурогатною матір'ю, розлучення генетичних батьків і тому подібне), 6) відповідальності сторін за невиконання умов договору чи неналежну якість, наданих медичним установою.

набули подальшого розвитку такі положення теорії та практики:

– підходи до визначення змісту прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я, під якими запропоновано розуміти новітні права людини у сфері охорони здоров'я, які закріплені внутрішньодержавним та/або міжнародним правом і мають на меті створення умов для практичного втілення в життя відповідної можливої міри поведінки, установлені нормами права, громадянами відповідної держави, іноземцями, особами без громадянства, особисто або через створені ними організації, та іншими уповноваженими суб'єктами, з метою забезпечення охорони здоров'я, безпечного для життя і здоров'я довкілля, санітарно-епідеміологічного благополуччя, а також задоволення їхніх потреб та інтересів у вказаній сфері;

– підходи щодо обґрунтування співвідношення правила анонімності донорства гамет та права особи знати про своє генетичне походження, вмотивоване практикою ЄСПЛ у справах щодо захисту прав щодо

встановлення біологічного батьківства та права особи знати, хто її фактичні батьки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – теоретичні положення роботи, що спрямовані на уточнення змісту окремих понять, категорій для найбільш ефективного їх використання, узагальнення і висновки можуть бути використані для подальшого проведення наукових досліджень у цьому напрямі (акт впровадження Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського);

– правотворчій сфері – практичні пропозиції та рекомендації щодо адміністративно-правового механізму забезпечення прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я можуть бути використані у розробленні законодавства, що регулює відповідне питання, а також у внесенні змін та доповнень до чинного законодавства. Конкретні практичні пропозиції щодо вдосконалення розподілу повноважень можуть бути враховані у змісті окремих норм Законів України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», та при розробці проєктів закону, зокрема: «Про суїцид асистований лікарем» (акт впровадження Департаменту охорони здоров'я Закарпатської обласної державної адміністрації);

– правозастосовчій діяльності – для покращення діяльності суб'єктів публічного адміністрування, пов'язаної із застосуванням відповідних норм, що визначають статус органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (акти впровадження Апеляційного суду в Закарпатській області та Департаменту охорони здоров'я Закарпатської обласної державної адміністрації);

– навчальному процесі – для підготовки лекцій, навчальних посібників, а також підручників з дисциплін «Медичне право», «Адміністративне право», «Конституційне право», «Міжнародне право» (акт впровадження

Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського).

Можна погодитися із позицією дисертанта, що проблема прав четвертого покоління є на стадії становлення і потребує додаткової уваги і розвитку правового поля, яке б надавало їх достатньої регламентації. Дане питання є дискусійним як у світовій науковій спільноті, так і серед правників України. Важливо зазначити, що наразі не всі права даної групи визнаються всіма державами. Але, навіть ті, які закріплені у чинному законодавстві, не мають розробленого правового механізму реалізації. Внаслідок цього належне адміністративно-правове забезпечення прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я має нині надзвичайно важливе значення.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується вдалою і логікою викладення матеріалу, різноманітністю опрацьованої здобувачем джерельної бази.

Разом з тим, дисертаційне дослідження не позбавлено певних недоліків та дискусійних положень, які потребують додаткового обґрунтування, зокрема:

1. Авторка в роботі наводить такий висновок, що «станом на сьогодні існує потреба у тому, щоб КМУ прийняв нову державну цільову програму у сфері трансплантації, що дозволить спрямувати зусилля щодо розвитку трансплантації з боку усіх суб'єктів організації та надання цього виду медичної допомоги у єдине русло». Разом з тим, пропонуючи прийняття окремого нормативно-правового акту дисертантка зовсім не звертає увагу на його місце в ієрархії норм права, а також структуру та зміст цього документу.

2. Зі змісту роботи стає зрозумілим, що дисертантка досліджуючи ті чи інші питання, вірно ставить проблематику, проте не пропонує власний підхід щодо її вирішення. Так, наприклад, у висновку до розділу 3, вчена пише: *«Дискусійним залишається питання про участь субоптимальних донорів у процесі трансплантації. Це питання є відкритим зокрема тому, що станом на сьогодні відсутній перелік хвороб або станів, що унеможливають вилучення анатомічних матеріалів людини. Відтак залишається незрозумілим, чи може*

виступати у ролі донора, наприклад, особа у якої діагностовано гепатит або ВІЛ-СНІД». Вважаємо, на рівні докторського дослідження, варто було б уникати подібних формулювань.

3. Важливим питанням є наявність міжнародних механізмів захисту біомедичних прав людини. У рамках Конвенції 1997 р. створений специфічний механізм тлумачення її положень. Важливим положенням є ст. 29 Конвенції 1997 р., згідно з якою ЄСПЛ може робити висновки з правових питань, що пов'язані з тлумаченням її положень, які носять рекомендаційний характер. ЄСПЛ може, не посилаючись безпосередньо на якусь конкретну справу, що перебуває в судочинстві, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції 1997 р., на прохання: уряду однієї із сторін Конвенції 1997 р., проінформувавши про це інші сторони; Керівного комітету з біоетики. Даний механізм є важливим для розвитку біомедичних прав людини й, на нашу думку, може стимулювати закріплення та імплементацію положень Конвенції 1997 р. як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівнях. Однак в дисертаційному дослідженні не достатньо висвітленими є рішення ЄСПЛ в контексті адміністративно-правового забезпечення окремих прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я: трансплантація, клонування, штучне запліднення і т.д. Вченою не здійснено класифікацію таких рішень за наведеними категоріями прав.

4. При аналізі основних етапів еволюції четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я в Україні (автором, зокрема виокремлено 1) етап становлення системи прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я в Україні — від 24 серпня 1991 року до 28 червня 1996 року; 2) етап конституційного визнання та подальшого закріплення прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я в Україні — від 28 червня 1996 року до 22 лютого 2014 року; 3) новітній етап еволюції прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я в Україні, пов'язаний з процесом євроінтеграції України, розпочався з 2014 року і триває до наших днів), вченій слід було б приділити увагу не тільки його нормативно-правовому закріпленню на тому чи

іншому етапі державотворення в Україні, але й дослідити особливості забезпечення цього права на кожному з цих історичних періодах.

5. Слід відзначити, що на сьогоднішній день, статистика – це барометр соціального життя країни. При цьому, правова статистика своїми показниками завжди характеризує тенденції і характер законодавчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності державних органів. Тому вона має велике як наукове так і практичне значення при вирішенні різноманітних проблем розбудови правової держави. Статистичні дані – це джерело для оперативного керівництва відповідного органу, тому що вони дають характеристику їх діяльності. Це дає змогу керівництву відповідного органу державної влади систематично контролювати діяльність, виявляти позитивні та негативні сторони статистичної роботи та приймати відповідні рішення для її вдосконалення та покращення.

Саме тому, автору, в контексті тематики дослідження, варто було б більше спиратися на статистичні дані та відомості різного роду анкетувань та опитувань громадської та професійної думки.

В той же час, вищезазначені зауваження і побажання стосуються дискусійних і складних питань, вони не впливають на загальну високу позитивну оцінку здійсненого дисертаційного дослідження і не перешкоджають визнати його завершеною науковою працею.

Наукові положення, висновки та рекомендації, які містяться у дисертації, належним чином відображені у двадцяти шести наукових працях, у тому числі одній одноосібній монографії, підрозділах у двох колективних монографіях, чотирнадцяти статтях, опублікованих у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, шести статтях у зарубіжних наукових виданнях, а також у трьох тезах доповідей на міжнародних вітчизняних науково-практичних конференціях.

Положення та висновки дисертаційного дослідження є новими та науково обґрунтованими, носять творчий і самостійний характер.

Автореферат дисертації Болдіжар Сандри Олександрівни в цілому відображає зміст дисертаційного дослідження, його основні теоретичні і

практичні положення, містить практичні рекомендації та пропозиції у сфері проблематики дисертаційного дослідження.

Отже, на основі вищенаведеного, вважаю, що дисертаційне дослідження Болдіжар Сандри Олександрівни на тему: «Адміністративно-правове забезпечення прав четвертого покоління у сфері охорони здоров'я», подане на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності: 12.00.07 – адміністративне право і процес, фінансове право; інформаційне право є самостійною завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання і мають важливе значення для подальшого розвитку науки адміністративного права. Дисертація відповідає вимогам, які передбачені положеннями Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, щодо дисертацій, які подаються на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, а її автор – Болдіжар Сандра Олександрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07. – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук

Ільков Василь Васильович,

професор, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду